

ПЕДАГОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО КОРИСНОЇ І ПРОДУКТИВНОЇ ПРАЦІ ШКОЛЯРІВ

Василь Мадзігон, *доктор педагогічних наук, професор, академік,
перший віце-президент АПН України,
директор Інституту педагогіки АПН України
м. Київ*

ПЕДАГОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО КОРИСНОЇ І ПРОДУКТИВНОЇ ПРАЦІ ШКОЛЯРІВ

У статті досліджується актуальна проблема методики організації навчання школярів засобами трудового навчання та корисної праці. Логікою розвитку суспільного виробництва стала теорія пізнання і методологія технології політичних основ зв'язку з виробничою працею – продуктивної педагогіки.

Постановка проблеми. Організація суспільно корисної, продуктивної праці учнів залежить від реалізації цілої низки педагогічних вимог, заснованих на педагогічному принципі *поєднання навчання з продуктивною працею* молоді. Це складний і тривалий процес, що вимагає комплексного врахування багатьох соціально-педагогічних факторів, що впливають на розвиток і трудове виховання особистості.

Трудове виховання є органічною складовою частиною системи педагогічного впливу, спрямованого на формування в учнів свідомого становлення до праці. Варто враховувати, що особистість формується під впливом суспільних умов, виховання і природних задатків. Вирішальна роль у цьому належить системі заходів, що виховують свідоме становлення до суспільного виробництва. Серед них праця завжди була основою людського існування, засобом для створення добробуту людини.

Вільна від реалізації праця людей є завжди джерелом росту суспільного багатства, добробуту народу і кожної людини. Сама суспільно корисна праця і її результат визначають становище людини в суспільстві.

Виховання до праці – один з найважливіших принципів загальної системи виховання. Психологічна і практична підготовка до свідомої й активної праці на користь суспільства є важливим завданням усієї системи виховання підростаючого покоління.

Наука і педагогічна практика стверджують, що в загальноосвітній школі навчання повинно органічно поєднуватися з продуктивною працею учнів. Це необхідно не тільки з економічної точки

зору, але й тому, що в такому поєднанні – гарантія виховання всебічно розвинутої особистості. Залучення школярів до посиленої продуктивної праці є єдиним засобом їх повноцінного фізичного, морального і розумового розвитку. Він дозволяє природним шляхом відсунути гіподинамію, що, за визначенням фахівців, викликає порушення фізичного розвитку особистості.

Залучаючи школярів до різноманітних видів суспільно корисної, продуктивної праці, не завжди підбираються об'єкти і види праці за класами з урахуванням їх пізнавального, розвиваючого і виховного значення. За таких умов праця школярів істотно не впливає ні на якість їхніх знань, ні на рівень політехнічної підготовки. Такий стан справ пояснюється недостатньою розробленістю питань, поєднання навчання з продуктивною працею, як зробити цю працю важливим засобом політехнічної підготовки школярів.

Коли школярі здобувають знання у процесі праці, це не тільки підвищує рівень їх загальної політехнічної освіти, але й формує їхній світогляд. Учні вчаться розуміти суть речей, явищ; відокремлювати головне від другорядного, випадкового; розкривати причини, бачити, як у них виявляються фізичні, хімічні закони різноманітних явищ. Усе це створює міцну основу для наукового світогляду.

Поза свідомою працею і суспільною діяльністю не може бути і виховання, потрібно нерозривно поєднувати навчання й освіти з життям, працею, органічно сполучити процес придбання теоретичних знань із практикою,

ПЕДАГОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО КОРИСНОЇ І ПРОДУКТИВНОЇ ПРАЦІ ШКОЛЯРІВ

суспільно корисною діяльністю. Тільки так здійснюється всебічний розвиток особистості, формуються її науковий світогляд і мораль.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велику виховну роль праці відзначали у своїх роботах К.Ушинський, А.Луначарський, С.Шацький, А.Макаренко, В.Сухомлинський, а питання вдосконалення навчального процесу в сучасній ринковій економіці обґрунтували сучасні вітчизняні вчені педагоги В.Бондар, В.Пікельна, І. Прокопенко [17], Н. Нічкало [16], В. Кремень [8], О. Сухомлинська [18], В. Сидоренко, М. Шкіль, О.Шпак [21] та інші.

Аналізуючи принципи роботи трудової школи, слід зазначити, що праця тільки тоді служить вихованню будівників нового життя, коли має суспільно необхідний характер, здійснюється на засадах колективізму, осяяна світлом знань, сприяє розвитку мислення дітей, розвиває їхній інтерес і відповідає їх віковим можливостям.

Нерозв'язані раніше частини загальної проблеми. Визнаючи значні успіхи вчених у цій галузі, усе ж зауважимо, що питання педагогічних вимог до організації суспільно корисної і продуктивної праці школярів, проблеми організації суспільно корисної і продуктивної праці школярів, належним чином не розкриті.

Виклад основного матеріалу. Наша трудова школа дає учням загальні навички роботи з різноманітними знаряддями праці, вчить їх розуміти основні принципи процесів виробництва. У цьому сенсі робітничий клас може відіграти визначальну роль. Тому необхідно, щоб наша школа, виховні установи були пов'язані з робітничою і сільською масою, щоб свій трудовий досвід робітник і селянин приносили в школу. Тільки тоді можна буде по-справжньому поставити виховання.

Важливо, щоб дитина вміла пристосовуватися до різних видів праці і щоб знання, одержані в школі, допомагали їй опанувати культуру праці. Розкриваючи завдання нової трудової школи, особливу увагу слід приділяти особистості вчителя і його ролі у вихованні нової людини. А. Макаренко на практиці підтвердив, що “праця в застосуванні до виховання може бути організована по-різному й у кожному окремому випадку може дати різний результат” [10, 127].

А. Макаренко довів, що правильне радянське виховання не можна представити як виховання не трудове. Виходячи з цього положення, видатний педагог особливе значення надавав трудовому вихованню в умовах шкільного виробництва.

“Я тепер буду боротися за те, – писав

Макаренко, – щоб у нашій, радянській школі було виробництво. Тим більше буду боротися, що праця дітей на виробництві відкриває багато виховних шляхів” [11, 367]. Глибоко розкривши моральний аспект виховання в праці, А. Макаренко писав, що трудові зусилля не тільки дають трудову підготовку людині, але і виховують у неї правильне ставлення до інших людей праці. Таке ставлення формується у загальному трудовому зусиллі, трудовій допомозі й у постійній трудовій залежності людей у колективі. Взаємодопомога будується на розумінні необхідності правильної постановки праці. Така колективна праця виховує почуття солідарності в учнів. А. Макаренко підкреслював: “Тільки участь у колективній праці дозволяє людині виробити правильне, моральне ставлення і до інших людей...” [12, 96].

А. Макаренко дотримувався твердого переконання, що трудове виховання повинно здійснюватися у тісній єдності з політичним і моральним вихованням людини. Трудова освіта поза політичним і моральним вихованням є нейтральним процесом. Таким чином, праця може стати засобом виховання тільки тоді, коли вона є органічною частиною загальної системи виховання, а сама людина як активний суб'єкт суспільного і політичного життя глибоко усвідомлює, що праця – головна сфера її життєдіяльності, найважливіший засіб формування особистості. Макаренко підкреслював: “Тільки створивши єдиний шкільний колектив, можна розбудити в дитячій свідомості могутню силу суспільної думки як регулюючого і дисциплінуючого виховного фактора”. Виховуючи шкільний трудовий колектив, ми сподіваємося знайти таку форму його організації, при якій окрема особистість буде і дисциплінована, і вільна [14, 205].

Трудові якості формуються в учнів в органічній єдності розумової і фізичної праці, у взаємозв'язку з іншими сторонами їхньої діяльності. Визначний педагог С.Шацький писав: “Між основними сторонами дитячого життя – фізичною працею, грою, мистецтвом, розумовим і соціальним розвитком – існує величезний зв'язок, виявляється постійна взаємодія і в остаточному підсумку ті або інші зміни в даному напрямку (це стосується і форм дитячої діяльності і їхньої організації) викликають відповідні зміни в іншій галузі” [20, 127]. Тому питання про зміст трудової підготовки є питанням про види і характер багатогранної трудової діяльності школярів.

Учнів необхідно прилучати до різних видів

ПЕДАГОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО КОРИСНОЇ І ПРОДУКТИВНОЇ ПРАЦІ ШКОЛЯРІВ

праці вже з молодшого шкільного віку, поступово включаючи їх у трудову діяльність.

Одне з найважливіших завдань нашого суспільства – поступове стирання розходжень між розумовою і фізичною працею і в остаточному підсумку повне злиття двох видів праці. У процесі трудового виховання учнів не повинно бути значного поділу праці на розумовну і фізичну. Необхідно, щоб кожен учень був зайнятий працею, у якому поєднуються розумові і фізичні зусилля. І чим елементарніша й одноманітніша фізична праця, тим важливіше, щоб вона була засобом досягнення творчого задуму, ідеї. “Праця – писав В. Сухомлинський, – обов’язково повинна бути пов’язана з інтелектуальним задумом, у здійсненні якого молода людина сама бере участь” [19, 420]. Особливо велике значення ця думка має для учнів старшого віку. Дуже важливо, щоб учні, виконуючи різні трудові завдання, вивчали закономірності природи, техніки і технології, домагалися підвищення продуктивності праці. Адже продуктивність праці – це, у кінцевому рахунку, найважливіше, найголовніше для побудови нового суспільства.

У трудовому вихованні важливу роль відіграють матеріальні результати праці. Наочні результати трудової діяльності дають можливість зацікавити учнів, приязнати їх, викликати в них почуття відповідальності і бажання якнайкраще виконати поставлене робоче завдання. Однак це не означає, що виховна цінність трудових зусиль зумовлюється тільки безпосередньою наочною матеріальних результатів. Чим старші учні, тим важливіше розвивати їхній інтерес до праці. Поряд з короткостроковими трудовими завданнями, є праця, яка розрахована на кілька років, наприклад, вирощування плодкових дерев, закладка полесохисних лісосмуг і ін.

У трудовій діяльності учнів має місце безкоштовна й оплачувана праця. Співвідносячи ці два види праці, необхідно орієнтуватися на глибокі, корінні зміни в суспільній свідомості. Особливо велике значення має той факт, що в нашій країні з кожним роком усе більше життєвих благ підрастаюче покоління одержує від суспільства безкоштовно. Це зобов’язує інженерно-педагогічний персонал домогтися, щоб учні в процесі навчання і праці глибоко усвідомили трудове походження цінностей, отриманих від суспільства.

Якщо учні трудяться колективно і матеріально винагороду одержує колектив у цілому, то доцільно використовувати отримані засоби для задоволення загальних духовних потреб

(екскурсії, туристичні походи, придбання книг, картин, музичних інструментів і ін.). Але треба пам’ятати, що індивідуальна зарплата є важливим виховним засобом учнів. Необхідно тільки потурбуватися, щоб учень свідомо використовував її, виходячи, у першу чергу із загальних інтересів сімейного бюджету. Доцільно всіляко педагогічно заохочувати колективні внески у Фонд світу й Фонд допомоги дітям, що постраждали від стихійних лих тощо.

Створюючи визначені матеріальні цінності для суспільства, учні з дитинства здобувають суспільний досвід, навчаються свідомо підходити не тільки до самої праці, але і до її результатів. Дуже важливо, щоб шкільне виробництво мало свою економічну основу, власний госпрозрахунок “...Госпрозрахунок, – говорив А. Макаренко, – чудовий педагог. Начебто він закінчив три педагогічних ВНЗ. Він дуже добре виховує” [13, 346]. При такому підході, трудове виховання сприяє ефективному засвоєнню учнями знань, умінь і навичок загальних основ сучасного виробництва, формує у них свідоме ставлення до праці, кращі якості, властиві високим професіоналам.

Сучасне високотехнологічне виробництво вимагає від робітників високої майстерності і глибоких всебічних знань. Але сьогодні недостатньо бути тільки кваліфікованим працівником і належно використовувати свої знання і уміння. Кожен повинен постійно поповнювати свої наукові знання й удосконалювати технічні уміння. Керуючись вимогами суспільства і сучасного виробництва, трудове виховання виконує такі функції у всебічному і гармонійному розвитку особистості:

- формування активної життєвої позиції і таких основних моральних якостей, як працьовитість, дбайливе ставлення до народного добра, повага до людей праці, відповідальне ставлення до дорученої справи, свідомої трудової дисципліни; політехнічні знання, загальнотрудові уміння і навички; уміння працювати в колективі;

- виховання високої моральної відповідальності за особисту і колективну працю, *нетерпимості до безділля і дармоїдства*; творчого, дослідницького і раціоналізаторського ставлення до праці; забезпечення правильного життєвого самовизначення учнів у виборі майбутньої професії; формування навичок трудової активності, необхідної для здоров’я дітей.

Визначаючи навчально-виробничі цілі трудового виховання, шкільне виробництво повинно виходити із сучасних вимог високотехнологічного виробництва до людини-

ПЕДАГОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО КОРИСНОЇ І ПРОДУКТИВНОЇ ПРАЦІ ШКОЛЯРІВ

трудівника, враховувати вікові особливості учнів. У шкільному виробництві повинна панувати цікава, вдумлива, необхідна людині і суспільству праця, яка б виховувала, розвивала молодих людей і в той же час прилучала їх до сучасного виробництва.

Багатогранність праці дозволяє підбирати такі її види, що у кожному окремому випадку дає можливість реалізувати задачі розумового, морального, естетичного і фізичного стану. Між окремими видами праці учнів, немає різких границь, але конкретний зміст і характер, ставлять на перше місце якусь одну сторону виховання.

Праця, особливо продуктивна, відіграє дуже важливу роль у розвитку розумових здібностей. Виховна сила її розкривається тоді, коли людина, обробляючи матеріали різними засобами, конструюючи, визначаючи взаємодію складових частин, деталей і осмислюючи залежність трудових операцій від умов середовища, поєднує цілеспрямовані рухи рук, пальців, ніг.

Здійсненню завдань трудового виховання служать усі види трудової діяльності учнів, у тому числі і проста, одноманітна праця. Не приносить естетичної насолоди збір місцевих добрив або ремісничі вироби. У той же час така діяльність є складовою частиною продуктивної праці, вкрай необхідної для народного господарства. І діючим стимулом для неї може бути тільки розуміння її суспільного значення. Усвідомлюючи необхідність і непривабливість праці, розглядаючи її як справу честі і гідності, учні доводять свою моральну гідність.

У процесі праці необхідно виховувати почуття прекрасного, художній смак. Для цього інженерно-педагогічний персонал повинен спрямовувати діяльність учнів на розкриття насамперед естетики праці і її результатів.

Великого значення має праця для фізичного виховання учнів, для розвитку і зміцнення м'язів, загартовування організму. У цьому відношенні значну роль відіграє посилення і правильно організована фізична праця учнів.

Треба пам'ятати, що не вся праця школярів приносить користь, сенс і сприяє фізичному і духовному розвитку особистості. Тільки при дотриманні визначених педагогічних вимог дитяча праця має виховне і розвиваюче значення. До них належать такі вимоги:

- 1) усвідомлення учнями трудового завдання і його суспільного значення;
- 2) посиленість праці та відповідність її віковим і індивідуальним особливостям учнів;
- 3) безпека різних видів дитячої праці;

4) моделювання або максимальне зближення дитячої і дорослої праці (моделювання реальних виробничих ситуацій);

5) економічна доцільність (госпрозрахунок);

6) наступність у наростанні складності трудових завдань (систематичність);

7) розумне чергування фізичної і розумової праці;

8) політехнічний і профорієнтаційний характер різноманітних видів трудових завдань;

9) організація творчого характеру праці на принципах самоврядування, колективної відповідальності та навчально-трудового змагання з урахуванням досягнень трудових колективів базових підприємств, окремих передовиків праці і новаторів виробництва;

10) висока моральна основа, суспільна значимість та ідейна спрямованість трудової діяльності;

11) завершеність і позитивна результативність трудових завдань;

12) поєднання загальної продуктивної праці з навчанням. Для того, щоб поєднати загальну продуктивну працю із загальним навчанням, необхідно, мабуть, покласти на всіх обов'язок брати участь у продуктивній праці.

Висновки. При оцінці організаційно-педагогічного досвіду керування шкільним виробництвом повинні враховуватися педагогічні вимоги до продуктивної праці: відсутність негативних впливів на інші параметри навчання і виховання; досягнення більш стійких і ефективних результатів, ніж у звичайних умовах, їхня збалансованість і комплексність; раціональність витраченого часу, засобів і зусиль; відповідність реальним можливостям інженерно-педагогічних кадрів, навчально-виробничої бази і перспективи подальшого росту та розвитку.

1. *Актуальные вопросы политехнической подготовки школьников.* – М., 1990. – С. 176.

2. *Андерсен Л., Моллер К. Нова методологія аналізу ринку праці та професійних умінь // Професійно-технічна освіта (спецвипуск).* – 2001.

3. *Афанасьев В. Т. Научно-техническая революция, управление, образование.* – М.: Политиздат, 1972. – 431 с.

4. *Закон "Про вищу освіту" // Освіта України.* – 2002. – 26 лютого. – № 17. – С. 2 – 8.

5. *Ильина Т. А. Научно-технический прогресс и актуальные проблемы педагогики.* – М.: Знание, 1972. – 61 с.

6. *Иванов Н. П. Научно-техническая революция и вопросы подготовки кадров в*

ПЕДАГОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНО КОРИСНОЇ І ПРОДУКТИВНОЇ ПРАЦІ ШКОЛЯРІВ

различных странах капитализма. – М.: Наука, 1971. – 282 с.

7. Кнауэр А., Новацкий Т., Цирсаж В. и др. Влияние научно-технической революции на содержание труда и определение требований к подготовке рабочих кадров. – М.: Высш. шк., 1980. – 205 с.

8. Кремін В. Г. Поступ до нової філософії освіти України / Розвиток педагогічної і психологічної науки в Україні: 1992–2002. – ч. 1. – Харків: ОВС, 2002. – С. 9–23.

9. Мадзигон В. Н. Научно-технический прогресс и трудовая подготовка школьников // Реализация задач труд. подготовки и политехн. образования школьников: Сб. науч. тр. / Редкол.: П. Р. Атутов (отв. ред.) и др. – М.: АПН СССР, 1989. – С. 110–115.

10. Макаренко А. С. Проблемы школьного советского воспитания // Пед.: соч.: В 8 т. – М.: Педагогика, 1984. – Т. 4. – С. 123–203.

11. Макаренко А. С. Из опыта работы // Там же. – С. 365–375.

12. Макаренко А. С. Лекции о воспитании

детей // Там же. – С. 59–116.

13. Макаренко А. С. Мои педагогические воззрения // Там же. – С. 343–364.

14. Макаренко А. С. Проблемы воспитания в советской школе // Там же. – С. 203–207.

15. Национальная доктрина развития образования // Освіта – 2002. – № 26 (4984). – С. 4.

16. Ничкало Н. Ф., Кудін В. О. Професійна освіта в зарубіжних країнах. – К.: – 2002. – 322 с.

17. Прокопенко И. Ф., Камышанченко Е. Н., Лозовая В. И. Экономическое образование школьников: Пособие. – Харьков: Основа. – 1995. – 172 с.

18. Сухомлинська О. В. Цінності освіти і виховання. Науч. метод. збірник. – К. – 1997.

19. Сухомлинський В. А. Духовный мир школьника // Избр. произв.: В 5 т. – Киев: Рад. шк., 1979. Т. 1. – С. 221–424.

20. Шацький С. Т. Бодрая жизнь // Избр. пед. соч.: В 2 т. – М.: Педагогика, 1980. – Т. 1. – С. 127.

21. Шпак О. Т., Терес В. І. Педагогічне керівництво економічним вихованням учнів. Дрогобич “Вимір”, 2003, – 108 с.

